

Časopis „Poslovne studije“, 2014, 11-12: UDK 338.23+330.34.2]:371(497.11)
Rad primljen: 10.03.2014. DOI: 10.7251/POS1412351D
Rad odobren: 29.03.2014. Pregledni rad

Škunca dr Dubravka¹

DETERMINANTE KONKURENTNOSTI NACIJA: STUDIJA SLUČAJA REPUBLIKE SRBIJE

Rezime: *Konkurentnost nacionalne privrede je konsolidacija performansi kompanija i pojedinaca na mikro nivou – stvarnih činilaca ekonomskog rasta. Na drugi način, konkurentnost se može odrediti kao sposobnost privrede da se nadmeće sa drugim privredama, odnosno kao sposobnost jedne privrede da se razvija na zdravim ekonomskim osnovama - na bazi sopstvenih sredstava. Značaj istraživanja ogleda se u tome što se razmatraju determinante konkurentnosti privrede Srbije kroz proučavanje globalnih determinanti. Globalne determinante konkurentnosti koje definiše Svetski ekonomski forum ne mogu se u potpunosti primeniti na Republiku Srbiju, ali ćemo odrediti determinante konkurentnosti specifične za privredu Republike Srbije.*

Ključne riječi: *determinante konkurentnosti, makroekonomska stabilnost, obrazovanje, Republika Srbija.*

JEL klasifikacija: *O1, O4, M2*

¹ Docent doktor, Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, Jovana Dučića 23a, dubravkaskunca@hotmail.com

UVOD

Predmet rada je identifikovanje determinanti konkurentnosti privrede Republike Srbije polazeći od globalnih determinanti konkurentnosti zemalja i utvrđivanje pravila za povećanje konkurentnosti privrede. Procena konkurentnosti nacionalnih privreda pokazuje koliko je određena država atraktivna i uspešna na međunarodnom, odnosno globalnom tržištu. Postoji izražena veza između konkurentnosti zemalja i novog, globalnog svetskog poretka. Globalizacija objedinjuje ceo svet u jedan ambijent - integrisan, povezan i međuzavistan. Globalizacija je uklonila granice među državama i stvorila ogromno prostranstvo. Međutim, države će na tom prostoru biti vidljive samo ukoliko se nadmetanjem izbore za visoko mesto na listama konkurentnosti. Svetski ekonomski forum objavljivanjem Izveštaja o konkurentnosti zemalja ocenjuje sveukupno stanje određene zemlje, kao i njenu privlačnost za strane investitore. Na svetskom tržištu države žele da se diferenciraju svojom konkurentnošću. Svi delovi sveta su međusobno povezani, a na globalnom tržištu najviše profitiraju najkonkurentnije zemlje. Konkurentnost analizira kako nacionalne privrede i preduzeća upravljaju svojim ukupnim kompetencijama da bi ostvarili prosperitet ili profit. Konkurentnost nacionalne privrede je polje ekonomske teorije koja analizira činjenice koje oblikuju sposobnost nacije da kreira i zadrži okruženje koje dodaje vrednost svojim preduzećima, a prosperitet ljudima. Značaj istraživanja ogleda se u tome što se razmatraju determinante konkurentnosti privrede Srbije kroz proučavanje globalnih determinanti. Globalne determinante konkurentnosti koje definiše Svetski ekonomski forum ne mogu se u potpunosti primeniti na Republiku Srbiju, ali u ovom radu će biti identifikovane determinante konkurentnosti specifične za našu privredu. Na osnovu takvog razmatranja determinanti konkurentnosti moguće je formulisati pravila konkurentnosti Republike Srbije.

1. TEORIJA KONKURENTNOSTI NACIONALNIH PRIVREDA

Konkurentnost je proces u kome jedan entitet teži da nadigra drugi. Bez obzira da li je entitet osoba, korporacija ili nacija, cilj je pobediti. Konkurentnost nacije je konsolidacija performansi kompanija i pojedinaca na mikro nivou - stvarnih činilaca ekonomskog rasta (Bagarić 2005, 88). Svetski ekonomski forum je definisao konkurentnost kao sposobnost zemlje da ostvari visok rast bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika. Konkurentnost je stepen do koga nacija može, u uslovima fer tržišta i trgovine, da proizvodi dobra i usluge koje će zadovoljiti međunarodno tržište, dok se istovremeno dugoročno povećava realni prihod stanovnika. Konkurentnost nameće pitanje kako funkcioniše jedna privreda, kao i kako ta privreda funkcioniše u odnosu na druge privrede. Konkurentnost predstavlja razmatranje širokog seta indikatora, od kojih nijedan nije ključan, ali svi oni zajedno pružaju vrlo objektivnu sliku.

Pozicija nacionalne privrede uslovljena je faktorima proizvodnje, a to su stručna radna snaga ili infrastruktura, neophodna za takmičenje u određenoj industriji. Priroda domaće tražnje za proizvodima i uslugama određene industrije čini stanje tražnje. Prisustvo lanca snabdevanja i komplementarne proizvodnje predstavljaju konkurentsku prednost. U velikoj meri strategija je diktirana strukturom i konkurencijom unutar domaćeg tržišta (Porter 1990, 150). Neophodno je da država daje kvalitetne i pravovremene informacije domaćim kompanijama. Zemlje će biti konkurentnije što je njihovo okruženje dinamičnije, jer će na taj način firme biti stimulisane da se stalno usavršavaju. Ali, to je mač sa dve oštrice. Jer, što je sredina dinamičnija, postoji veća verovatnoća da će više firmi propasti. Međutim, kompanije koje opstanu u tako konkurentnim i turbulentnim uslovima doživće uspeh i na međunarodnom planu.

2. REPUBLIKA SRBIJA I GLOBALNI PREGLED KONKURENTNOSTI SVETSKOG EKONOMSKOG FORUMA

U najnovijem izveštaju, odnosno Globalnom pregledu konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma za 2013-2014. godinu, Srbija je svoju globalnu konkurentnu poziciju pogoršala za šest mesta - sa devedeset petog pala je na sto prvo mesto (od rangiranih 148 zemalja).

Svetski ekonomski forum, odnosno njegov godišnji Izveštaj o konkurentnosti je danas prihvaćen kao osnova za analizu konkurentnosti nacionalnih privreda. Prema tom Izveštaju konkurentnost je skup institucija, politika, i faktora koji određuju nivo produktivnosti jedne zemlje, odnosno nivo nacionalne konkurentnosti odražava i nivo sposobnosti zemlje da svom stanovništvu pruža rastući prosperitet.

Majkl Porter, idejni tvorac metodologije merenja konkurentnosti koju koristi Svetski ekonomski forum, osmislio je 12 stubova konkurentnosti u koje spadaju institucije, infrastruktura, makroekonomsko okruženje, osnovno obrazovanje i zdravlje, visoko obrazovanje i trening, efikasnost tržišta robe, efikasnost tržišta rada, razvijenost finansijskog tržišta, tehnološka spremnost, veličina tržišta, poslovna sofisticiranost i inovacije. Navedenih 12 stubova podeljeno je u tri grupe, a to su osnovne potrebe, faktori uvećanja efikasnosti i inovativni faktori i faktori sofisticiranosti. Osnovne potrebe čine stubovi kao što su institucije (Srbija zauzima 126. mesto) i infrastruktura (Srbija je na 90. mestu); zatim makroekonomsko okruženje, gde Srbija zauzima 136. mesto i stub osnovnog obrazovanja i zdravlja i tu Srbija zauzima 69. mesto. Problem konkurentnosti privrede Republike Srbije je i u tome što sistem institucija ne funkcioniše. Ukupni rang Srbije u oblasti osnovnih potreba je 106. mesto. Faktore uvećanja efikasnosti čine visoko obrazovanje i obuka, efikasnost tržišta roba, efikasnost tržišta rada, razvijenost finansijskog tržišta, tehnološka spremnost i veličina tržišta. Najviši rang Srbija zauzima u oblasti tehnološke spremnosti i to 60. mesto, a najniži u sferi efikasnosti tržišta roba, jer se nalazi na

132. mestu. Ukupni rang Srbije koji se tiče faktora uvećanja efikasnosti je 92. mesto. Inovativni faktori i faktori sofisticiranosti su poslovna sofisticiranost (Srbija je na 137. mestu) i inovacije (112. mesto). Ukupni rang Srbije u oblasti inovativnih faktora i faktora sofisticiranosti je 125. mesto (World Economic Forum 2014).

Globalni pregled konkurentnosti objavljuje i rezultate ankete koja se sprovođi svake godine među poslovnim ljudima. Od anketiranih se očekuje da ocene 16 faktora, a zatim se pravi lista najproblematičnijih faktora koji negativno utiču na konkurentnost date zemlje. Za Srbiju su dva najproblematičnija faktora korupcija i neefikasna državna administracija. Po mišljenju privrednika ova dva navedena faktora su mnogo bitnija od neadekvatno obrazovane radne snage i restriktivnih propisa radnog zakonodavstva.

U nekim važnim kategorijama Srbija je na samom dnu tabela. Po usvajanju savremene tehnologije u preduzećima Srbija se nalazi tek na 137. mestu. Po mogućnostima obezbeđivanja najsavremenije tehnologije zauzimamo 118. mesto, a po sofisticiranosti procesa proizvodnje Srbija se nalazi tek na 130. mestu. Po prirodi komparativnih prednosti nalazimo se na 145. mestu, po kvalitetu robe domaćih dobavljača na 117. mestu, po odnosu plata i produktivnosti na 118. mestu, po kvalitetu odnosa i saradnje radnika i poslodavaca na 144. mestu. U svim ovim kategorijama pozicija Srbije je znatno lošija u odnosu na opšti rang konkurentnosti. Takođe, po efikasnosti korporativnih upravnih odbora smo tek na 138. mestu, a po zaštiti manjinskih akcionara na dalekom 144. mestu. Po indikatoru oslanjanje na profesionalne menadžere Srbija se nalazi takođe vrlo nisko i to na 135. mestu.

Produktivnost bitno određuje i stopu povraćaja na uložena sredstva, kao i opšti društveni ekonomski rast i razvoj. Privrednici bi zato trebalo da budu jako zainteresovani za stopu povraćaja na investicije pošto je njihov profit direktno vezan za to. Međutim, povraćaj na investicije tj. prihod, može se ostvariti, i često se u našim uslovima ostvaruje, nezavisno od produktivnosti - namicanjem cena, netržišnim pozicioniranjem, odnosno izbegavanjem tržišta kad god i gde god je to moguće, a ne oslanjanjem na tržište da bi se do maksimuma iskoristile sopstvene ekonomske komparativne

prednosti. Takvo ponašanje na kratak rok donosi korist preduzećima koja se tako ponašaju, ali na srednji i duži rok i društvo i privreda, pa čak i takvi privrednici gube. Možemo postaviti pitanja zašto se ne koristi najsavremenija tehnologija, zašto se ne zapošljavaju kadrovi koji završe naše fakultete i zašto smo po obuci uz rad na 140. mestu u svetu.

Država svojim zakonima definiše pravila koja utiču na konkurentnost nacionalne privrede. Država i njene institucije direktno utiču na definisanje svojinskih prava gde smo tek 130. u svetu, na zaštitu intelektualnih prava (115. mesto), na nezavisnost sudstva (124. mesto), kao i na opterećenje državnim regulativom, gde smo na 142. mestu. Država bi trebalo da implementira određene promene da bi se indikator favorizovanje u odlukama državnih službenika poboljšao (sada smo na 127. mestu). Država takođe treba da podstiče lokalnu konkurenciju, gde smo na 138. mestu, odnosno da suzbija tržišnu dominaciju i monopole (142. mesto). Po efikasnosti suzbijanja monopola Republika Srbija se nalazi gotovo na samom kraju liste, na 141. mestu.

Veoma su dobri indikatori vezani za zdravlje i osnovno obrazovanje, međutim u ovu kategoriju ulazi i kriterijum vezan za prisutnost, odnosno odsutnost malarije, i Srbija je na 1. mestu u svetu, jer kod nas nema slučajeva malarije. Takođe, u sferi zdravlja i primarnog obrazovanja Srbija se nalazi na 11. mestu u oblasti zastupljenosti HIV virusa, ali naša zemlja ima jako mali broj osoba testiranih na HIV virus.

Nedovoljan pomak privrede Republike Srbije na listi konkurentnosti može se objasniti i činjenicom da država više pažnje poklanja donošenju zakona nego njihovoj primeni. Situacija bi se svakako brže menjala da se doneti zakoni striktno poštuju. Po opterećenju državnim regulativom Srbija je na 142. mestu. Treba ukinuti određene propise, ali i smanjiti period čekanja na dozvole za izgradnju. Kako je među investitorima veliki broj i onih iz inostranstva, to će na indirektan način povećati konkurentnost privrede. U domen državne uprave spada i suzbijanje organizovanog i privrednog kriminala, kao i korupcije, što svakako može bitno povećati konkurentnost privrede. Podizanju konkurentnosti zemlje značajno mogu doprineti i obrazovne institucije, a pre svega visoko obrazovanje. Po kvalitetu osnov-

nog obrazovanja nalazimo se na 81. mestu, po srednjem obrazovanju na 62. mestu, a po visokom obrazovanju u sferi škola menadžmenta tek na 114. mestu. Po kapacitetu da zadrži talente Republika Srbija je na 131. mestu, što znači da se na tom polju gotovo ništa nije uradilo poslednjih godina (World Economic Forum 2014).

3. SKUP DETERMINANTI KONKURENTNOSTI PRIVREDE REPUBLIKE SRBIJE

Analizirajući determinante konkurentnosti nacionalnih privreda koje su korišćene za izradu liste konkurentnosti Svetskog ekonomskog može se zaključiti da je deo tih determinanti primenljiv na našu privredu, dok se jedan deo determinanti pojavljuje kao specifičan za privredu kakva je privreda Srbije. Od 12 stubova, odnosno determinanti konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma, u koje spadaju institucije, infrastruktura, makroekonomsko okruženje, osnovno obrazovanje i zdravlje, visoko obrazovanje i trening, efikasnost tržišta robe, efikasnost tržišta rada, razvijenost finansijskog tržišta, tehnološka spremnost, veličina tržišta, poslovna sofisticiranost i inovacije, nije potrebno menjati determinante koje opisuju infrastrukturu, efikasnost tržišta rada, tehnološku spremnost, veličinu tržišta, poslovnu sofisticiranost i inovacije, ali je ostale determinante potrebno revidirati i uvesti dodatne pokazatelje.

U izveštaju Svetskog ekonomskog foruma stanje institucija u zemlji određeno je, između ostalog, ocenom rada policije, prisustvom kriminala, političkom situacijom, zaštitom imovine, sudstvom i radom Vlade. Za Srbiju je karakterističan rad državnih organa, odnosno Vlade i njenih institucija, rad Parlamenta, efikasnost sudstva i primena zakona, te bi navedeni pokazatelji trebalo da čine jednu posebnu determinantu. Na taj način bi se bolje sagledala politička situacija u zemlji i odnos politike prema privredi. Iz tog razloga, specifična determinanta za Srbiju bi bila povezanost politike i ekonomije. Ovu determinantu bi trebalo ispitati korišćenjem statističkih podataka, ali i ankete privrednika. Statistički podaci, na primer, o radu

Parlamenta, svakako bi pružili relevantnu sliku efikasnosti. Determinanta institucije ostaje u skupu determinanti konkurentnosti privrede Republike Srbije, ali se dodaje nova ravnopravna determinanta koju nazivamo povezanost politike i ekonomije.

U okviru makroekonomske stabilnosti nema direktnog pokazatelja odnosa uvoza i izvoza koji je za našu zemlju vrlo karakterističan. Dakle, posebna determinanta koju bi trebalo uvesti je spoljnotrgovinski bilans. Možemo da zaključimo da globalna determinanta makroekonomska stabilnost nije dovoljna za ocenu konkurentnosti naše privrede kada je ovaj segment makroekonomije u pitanju, pa se predlaže uvođenje dodatne ravnopravne determinante koju nazivamo spoljnotrgovinski bilans.

Globalna determinanta osnovno obrazovanje i zdravlje nije dovoljna da adekvatno oceni konkurentnost privrede Srbije u ovom segmentu. Stoga se predlaže uvođenje ravnopravne determinante stanje osnovnog obrazovanja uz obavezu da se unutar nje posebna pažnja posveti novom pokazatelju – predškolsko obrazovanje, jer samo ulaganjem u ova dva vida obrazovanja može se doći i do boljih rezultata u srednjem i visokom obrazovanju koji su za našu zemlju izuzetno važni, pre svega zbog potrebe tehnološkog uključivanja Srbije u svetske tokove i dostizanja evropskog proseka. Ovde treba napomenuti da radno vaspitanje, koje je ključno za kasniji odnos radnika prema poslu i uopšte razvijanje shvatanja o neophodnosti radnog angažovanja, kod nas nije inkorporirano ni u jedan segment obrazovanja, a da se radnom vaspitanju, počevši od obdaništa, u razvijenim zemljama pridaje izuzetno mnogo pažnje.

Globalna determinanta visoko obrazovanje i trening ostaje u predlogu novog skupa determinanti konkurentnosti privrede s tim da se jedan od pokazatelja ove globalne determinante transformiše u ravnopravnu determinantu kvalitet menadžment-kadrova i menadžment-škola. Kvalitet menadžment-kadrova i menadžment-škola mora biti posebna determinanta za zemlje u razvoju kao što je Srbija, budući da je u takvim zemljama prisutan veliki nedostatak kadrova sa menadžment-obrazovanjem. Ovde svakako moraju postojati statistički podaci o tome kakvo obrazovanje poseduju postojeći rukovodeći kadrovi. Fakulteti koji obrazuju kadrove za

menadžment u različitim oblastima moraju u svom nastavnom programu imati predviđenu obaveznu praksu u renomiranim preduzećima i ustanovama koja bi se visoko vrednovala i koja bi bila strogo kontrolisana od strane fakulteta. Na našim fakultetima koji obrazuju buduće menadžere dovoljno je da studenti samo donesu uverenje da su u nekoj firmi proveli na praksi određeno vreme – obično nekoliko nedelja, a da fakulteti pritom ne koordiniraju i ne kontrolišu tu praksu na odgovarajući način.

Determinanta efikasnost tržišta robe pokazuje niz slabosti našeg tržišta iz čega proizilazi jasan zahtev o velikom uticaju ovog segmenta na konkurentnost privrede Republike Srbije, pa je logično što se predlažu nove ravnopravne determinante. To su: transparentnost tržišta i antimonopolska politika i zaštita potrošača. Dok su pokazatelji vezani za ovu determinantu loši, ne može se govoriti ni o privlačenju stranih direktnih investicija, ni o povećanju izvoza, kao ni o drugim elementima vezanim za tržište, a koji mogu direktno uticati na povećanje konkurentnosti cele privrede. Neadekvatna zaštita potrošača pokazuje da učesnici na tržištu kod nas nisu ravnopravni i da se nikako ne može govoriti o obostranom zadovoljstvu između prodavca i kupca koje mora biti osnov svakog tržišta, te se zbog toga može izdvojiti kao posebna determinanta zaštita potrošača. Bez zaštite potrošača ne može doći do stvaranja konkurentnosti na samom tržištu, a samim tim ni do povećanja konkurentnosti celokupne privrede.

U okviru determinante sofisticiranost finansijskog tržišta ne postoji poseban pokazatelj visine bankarskih kamata, a upravo taj pokazatelj bi direktno oslikavao stanje na finansijskom tržištu i zavisnost finansijskog sektora od politike, odnosno od političkih odluka. Naime, u svim zemljama u okruženju kamate su neuporedivo niže nego u Republici Srbiji. Mnogi analitičari su i inače skloni da takvo stanje povezuju sa mogućim nedozvoljenim dogovaranjem između banaka o visini kamata, te tako i objašnjavaju nedostatak konkurencije na finansijskom tržištu. Pravi pokazatelj konkurentnosti bankarskog sistema bi upravo bio poređenje kamatnih stopa u Srbiji sa okruženjem, a time bi se istovremeno dobila i slika o mogućnostima koje imaju preduzeća za svoj razvoj putem kreditiranja. Tako bi se mogla izdvojiti specifična determinanta koja bi se odnosila na privredu Srbije i koja bi glasila uslovi kreditiranja privrednih subjekata.

4. PRAVILA KONKURENTNOSTI PRIVREDE REPUBLIKE SRBIJE

Za Srbiju je neophodno definisati pravila konkurentnosti sa aspekta države, sa aspekta privrede i sa aspekta obrazovnog sistema.

Vlada treba da obezbedi konkurentski ambijent, sličan onom koji postoji u razvijenim tržišnim privredama. To znači da treba obezbediti makroekonomsku stabilnost, poboljšati efikasnost antimonopolske politike, nastaviti putem pristupanja ka EU i privlačenja stranih investicija i sprovesti opštu deregulaciju poslovanja. Privredi je potrebna efikasna državna administracija sa racionalnim troškovima. Potrebno je povećati njenu efikasnost i afirmisati menadžerski sistem i princip odgovornosti.

Za privredu je važno da postoji konkurentski ambijent, jer monopoli znače više troškove i niži kvalitet i za privredu i za stanovništvo. Monopoli se svim snagama bore da spreče ulazak konkurencije. Od velikog značaja je pojednostavljenje administrativnih procedura, snižavanje njihovih troškova i opšta deregulacija poslovanja. Skupe i dugotrajne administrativne procedure, naročito kada su u pitanju licence, sertifikati i dobijanje građevinske dozvole, destimulišu osnivanje novih preduzeća i investiranje. Deregulacija nije jeftin zahvat, već je u pitanju skup mera, politika i institucija koji zahteva značajna finansijska sredstva, ali nesumnjivo je da su troškovi deregulacije manji od koristi koju ona nosi. Zaštita svojine i ugovornih obaveza ima adekvatnu zakonsku regulativu. Međutim, problem nastaje kada sudskim putem treba realizovati neko od pomenutih prava, jer su procesi dugotrajni i često traju više godina. Izvesno je da je izvršni postupak najlošija tačka funkcionisanja pravnog sistema i da su u narednom periodu neophodna značajna poboljšanja. U Srbiji je siva ekonomija još uvek rasprostranjena. Negativni efekti sive ekonomije se ogledaju u gubitku poreskih prihoda države, u gubicima radnika koji rade u sivoj ekonomiji, jer im se ne uplaćuju porezi i doprinosi, u neefikasnoj alokaciji resursa i u smanjenju mogućnosti vođenja makroekonomske politike. Siva ekonomija predstavlja i nelojalnu konkurenciju onim preduzećima koja

redovno izmiruju svoje fiskalne obaveze. Cilj ekonomske politike ne treba da bude gašenje sive ekonomije, već gde god je to moguće njeno prevođenje u legalne tokove. Kao najpogodniji metod treba koristiti kombinaciju podsticaja i kazni. U cilju suzbijanja sive ekonomije potrebno je preduzeti skup koordinisanih mera, uz čvrstu opredeljenost za takvu politiku. Neophodno je sniženje transakcionih troškova – spoljnotrgovinskih procedura i platnog prometa sa inostranstvom, povećavanje efikasnosti kontrole svih nadležnih inspeksijskih organa, carinskih organa, kao i stepena efikasnosti pravosudnog sistema.

Pasivna uloga privrede i očekivanje da će država biti odgovorna za poboljšanje konkurentnosti i povećanje izvoza je greška, koja se često ponavljala u prošlosti i koju treba izbeći u narednom periodu. Od velikog značaja je uvođenje međunarodnih standarda kvaliteta, jer u velikom broju delatnosti poput građevinarstva, prehrambene industrije i drugih nije moguć nastup na stranim tržištima bez usvajanja ovih standarda. Ovo bi trebao da bude zajednički zadatak i države i privrednika, odnosno država treba sa svoje strane da pruži pomoć zainteresovanim preduzećima. Povezivanje preduzeća u izvozne klustere se pokazalo uspešnom strategijom za povećanje konkurentnosti kako u međunarodnoj praksi, tako i u retkim primerima stvaranja klastera u srpskoj privredi. Povezivanje na ovaj način obezbeđuje čitav niz prednosti počevši od sigurnog izvora snabdevanja, boljeg strateškog pozicioniranja, kvalitetnijih proizvoda, do obezbeđivanja više sredstava za nastupanje na stranim tržištima. Inicijativu za povezivanje u klustere moraju da daju sama preduzeća, a potrebno je da država ovu oblast zakonski uredi. Sva istraživanja pokazuju da je nivo tehničke opremljenosti i primene savremene informacione tehnologije u privredi nizak. Takođe, većinu preduzeća karakteriše nedovoljno izdvajanje sredstava za usavršavanje zaposlenih. Samo mali broj preduzeća izdvaja sredstva za sopstvena istraživanja, a inovacije su izuzetno retke. Bez drastičnih promena stava prema ovim problemima će nivo konkurentnosti srpske privrede ostati nizak. Neophodno je da postoji veći stepen saradnje, razmene mišljenja i zajedničkog rada predstavnika privrede i Vlade, radi ostvarenja zajedničkog cilja povećanja nivoa konkurentnosti.

Obrazovni sistem na svim nivoima je neadekvatan sa aspekta potreba privrede. Stiče se utisak da obrazovni sistem nije dovoljno brzo reagovao na promene koje su nastale u okruženju. Razvoj novih proizvoda, novih proizvodnih procesa, novih organizacija i promene i na lokalnom i na globalnom tržištu zahtevaju nove kvalifikacije. Međunarodna uporedna testiranja su pokazala da đaci u Srbiji značajno zaostaju i za razvijenim zemljama i za zemljama iz regiona. Kada je u pitanju više obrazovanje nastavni programi većine viših institucija su neadekvatni, to jest zastareli i preobimni. Karakteristika nastavnih programa je da u njima postoji previše teoretske nastave, a sticanje praktičnih znanja je zastupljeno u nedovoljnoj meri. Iako kontinuirano raste broj građana sa osnovnim i višim obrazovanjem, posledica ovakvog stanja je da privreda dobija neadekvatne kadrove. Studenti nakon završenog obrazovanja najčešće nisu u stanju da se automatski uključe u proces rada, već potrebna znanja, veštine i kompetencije stižu najčešće kroz rad, što proizvodi troškove za privredu. Uhodavanje kroz rad najčešće traje od tri meseca do jedne godine. Stoga je nedvosmislen zaključak da se sa jedne strane troše značajna budžetska sredstva kroz sistem stručnog obrazovanja, a s druge strane zbog raskoraka između prakse i obrazovanja, sredstva preduzeća radi uhodavanja mladih posle završenog stručnog obrazovanja. Takođe, obrazovni sistemi proizvode neke profile za kojima ne postoji potreba, a jedan broj obrazovnih profila koji se traži se ne obrazuje. Posledica ovoga je i pojava strukturne nezaposlenosti u Srbiji, odnosno često sprovođenje programa prekvalifikacije i dokvalifikacije, što predstavlja dodatno trošenje budžetskih sredstava.

Prioritetni zadaci kada je u pitanju obrazovni sistem u narednom periodu treba da budu prilagođavanje obrazovnih profila i usklađivanje upisne politike sa potrebama privrede. Treba izgraditi sistem informisanja o potrebama privrede u pogledu kvalifikacija sa ciljem da se blagovremeno uoči raskorak između obrazovanja i zahteva prakse.

ZAKLJUČAK

Republika Srbija se nalazi na listi konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma za 2013-2014. godinu i zauzima 105. mesto od 148 rangiranih zemalja. Ova zbirna lista konkurentnosti je, u stvari, kumulativni rezultat parcijalnih lista konkurentnosti vezanih za 12 stubova konkurentnosti na kojima se Srbija nalazi između 1. i 147. mesta.

U Srbiji je prisutan specifičan uticaj rada državnih organa, odnosno Vlade i njenih institucija, rad Parlamenta, efikasnost sudstva i primena zakona, te bi trebalo koristiti posebnu determinantu konkurentnosti za Srbiju, koja bi se zvala povezanost politike i ekonomije. Na taj način bi se bolje sagledala politička situacija u zemlji i odnos politike prema privredi. Trebalo bi uvesti i spoljnotrgovinski bilans kao posebnu determinantu koja bi u velikoj meri pokazala stvarnu konkurentnost naše zemlje. Potrebno je izdvojiti i determinantu koja bi se ticala transparentnosti tržišta robe i antimonopol-ske politike. Dok su pokazatelji vezani za ovu determinantu loši, ne može se govoriti ni o privlačenju stranih direktnih investicija, ni o povećanju izvoza, kao ni o drugim elementima vezanim za tržište, a koji mogu direktno uticati na povećanje konkurentnosti cele privrede.

Pravi pokazatelj konkurentnosti bankarskog sistema bi upravo bio poređenje kamatnih stopa u Srbiji sa okruženjem, a time bi se istovremeno dobila i slika o mogućnostima koje imaju preduzeća za svoj razvoj putem kreditiranja. Tako bi se mogla izdvojiti specifična determinanta koja bi se odnosila na privredu Srbije i koja bi glasila uslovi kreditiranja privrednih subjekata. Neadekvatna zaštita potrošača pokazuje da učesnici na tržištu kod nas nisu ravnopravni i da se nikako ne može govoriti o obostranom zadovoljstvu između prodavca i kupca koje mora biti osnov svakog tržišta, te se zbog toga može izdvojiti kao posebna determinanta zaštita potrošača. Bez zaštite potrošača ne može doći do stvaranja konkurentnosti na samom tržištu, a samim tim ni do povećanja konkurentnosti celokupne privrede.

Kvalitet menadžment-kadrova i menadžment-škola mora biti posebna determinanta za zemlje u razvoju kao što je Srbija, budući da je u takvim ze-

mljama prisutan veliki nedostatak kadrova sa menadžment-obrazovanjem. Ovde svakako moraju postojati statistički podaci o tome kakvo obrazovanje poseduju postojeći rukovodeći kadrovi. U Srbiji je i dalje sasvim uobičajeno da u bolnicama lekar bude direktor, u fabrikama inženjer, a u školama profesor i to bez ikakvog dodatnog menadžment-obrazovanja. Ovakvi direktori, koji nisu stekli znanja iz oblasti finansija i rukovođenja, moraju proći dodatno obrazovanje od najmanje godinu dana iz navedenih oblasti, kao što je to uobičajeno u zemljama koje su razvijenije od naše zemlje. Fakulteti koji obrazuju kadrove za menadžment u različitim oblastima moraju u svom nastavnom programu imati predviđenu obaveznu praksu u renomiranim preduzećima i ustanovama koja bi se visoko vrednovala i koja bi bila strogo kontrolisana od strane fakulteta. Negativna selekcija kadrova je direktna posledica poremećenog sistema vrednosti.

Stanovništvo je izgubilo poverenje u državne institucije i političare. Prisutna je opšta depresija, apatija i nezadovoljstvo, što značajno usporava privredni rast. Takva nezainteresovanost, inače sve starije populacije, uz vrlo visoku stopu nezaposlenosti dovodi takođe do odlaska visokostručnih kadrova u inostranstvo. A upravo ljudski kapital bi trebalo da bude najvažniji faktor konkurentnosti.

U sklopu efikasnosti tržišta rada zabrinjava podatak da se po sposobnosti da zadržimo talentovane ljude u našoj zemlji i po oslanjanju na profesionalni menadžment nalazimo vrlo nisko na listi konkurentnosti. Međutim, ova dva pokazatelja svoj pravi značaj mogu imati samo ako se uvrste u druge determinante, i to: oslanjanje na profesionalni menadžment u determinantu kvalitet menadžment-kadrova i menadžment-škola, a sposobnost da zadržimo talentovane ljude u našoj zemlji u determinantu visoko obrazovanje i trening, budući da je odliv mozgova tesno povezan sa planiranjem broja studenata u određenim strukama, a koje zavisi od potreba tržišta rada.

Da bi se adekvatno predstavilo stanje osnovnog obrazovanja neophodno ga je izdvojiti kao posebnu determinantu i u nju uneti i predškolsko vaspitanje, jer samo ulaganjem u ova dva vida obrazovanja može se doći i do boljih rezultata u srednjem i visokom obrazovanju koji su za našu zemlju

izuzetno važni, pre svega zbog potrebe tehnološkog uključivanja Srbije u svetske tokove i dostizanje evropskog proseka.

Iako je Svetski ekonomski forum dao jedinstveni instrument za merenje konkurentnosti svih zemalja, ipak se ne može reći da taj instrument u potpunosti daje pravu sliku konkurentnosti kada se posmatra samo određena zemlja sa liste. Zato komplet determinanti kojim se meri konkurentnost privrede Republike Srbije mora da sadrži i determinante, specifične za uslove privređivanja u Srbiji, kao i za društvene i političke okolnosti koje su prisutne u Srbiji. Upravo novopredložene determinante opisane u ovom radu predstavljaju takav prilagođeni instrument za merenje konkurentnosti privrede Republike Srbije.

LITERATURA

1. Bagarić, Ivan. 2005. *Tehnološki menadžment*. Beograd: Fakultet za preduzetni menadžment.
2. Garelli, Stephane. 2006. *Competitiveness of Nations: The Fundamentals*. Laussane: IMD.
3. Garelli, Stephane. 2006. *The World Competitiveness Landscape in 2006*. Laussane: IMD.
4. Pečujlić, Miroslav. 2002. *Globalizacija - dva lika sveta*. Beograd: Gutenbergova galaksija.
5. Porter, Michael. 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Macmillan.
6. Porter, Michael. 1985. *Competitive Advantage*. New York: The Free Press.
7. Porter, Michael. 1980. *Competitive Strategy*. New York: The Free Press.
8. World Economic Forum. 2014. "Annual Meeting 2014". Last modified February 20th.
<http://www.weforum.org/reports>

9. World Economic Forum. 2014. "Global Competitiveness Yearbook". Last modified March 6th.
<http://www.weforum.org/issues/global-competitivenesswww02.imd.ch/wcc/ranking/>

Dubravka Škunca, PhD

COMPETITIVENESS DETERMINANTS OF NATIONS: CASE STUDY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary: *The competitiveness of the national economy is the consolidation of companies` performances and individuals at the micro level - the real factors of economic growth. In other words, competitiveness can be defined as the ability of an economy to compete with other economies, or as the ability of an economy to develop on sound economic grounds - on the basis of its own resources. The significance of the research is based on the analysis of the competitiveness determinants of Serbia`s economy through the study of global determinants. The global competitiveness determinants as defined by the World Economic Forum cannot be fully applied to the Republic of Serbia, but we will determine the specific competitiveness determinants of Serbia`s economy.*

Key words: *competitiveness determinants, macroeconomic stability, education, Republic of Serbia.*

JEL classification: *O1, O4, M2*